

FEATURES OF THE REPRESENTATION OF THE MYTHOLOGICAL CONCEPTOSPHERE THROUGH LANGUAGE UNITS

Gulzira Kurbanbaevna KDIRBAEVA

DSc., Associate Professor

Head of the Department of Distance Learning in Social and Humanitarian Disciplines

Nukus State Pedagogical Institute

Nukus, Uzbekistan

MIFOLOGIK KONSEPTOSFERANING TIL BIRLIKLARI VOSITASIDA IFODALANISH XUSUSIYATLARI

Gulzira Kurbanbayevna KDIRBAYEVA

DSc, dotsent

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni masofadan o'qitish kafedrası mudiri

Nukus davlat pedagogika instituti

Nukus, O'zbekiston

ОСОБЕННОСТИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ МИФОЛОГИЧЕСКОЙ КОНЦЕПТОСФЕРЫ СРЕДСТВАМИ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ

Гулзира Курбанбаевна КДЫРБАЕВА

Доктор филологических наук, доцент

Заведующий кафедрой

Нукусский государственный педагогический институт

Нукус, Узбекистан kdirbaevagulzira@gmail.com ORCID ID 0000-0002-1010-5311

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования):

Kdirbayeva G.K. Mifologik konseptosferaning til birliklari vositasida ifodalanish xususiyatlari. // O'zbekistonda xorijiy tillar. — 2025. — 11-jild, № 4. — B. 24-47.

<https://doi.org/10.36078/1757913330>

Received: June 14, 2025

Accepted: August 17, 2025

Published: August 20, 2025

Copyright © 2025 by author(s).

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Abstract. This article is dedicated to a comprehensive study of the representation of mythological conceptual sphere units through linguistic means. The research aims to explore how linguistic units reflect mythological concepts in various cultures and to analyze their semantic and structural characteristics. The article examines the lexical, phraseological, and symbolic components of mythological concepts, highlighting their historical and cultural transformations. Additionally, it investigates the linguistic-cognitive and linguistic-cultural aspects of mythological units, as well as their role in shaping social and cultural memory within the context of intercultural communication. Special attention is given to the transmission of mythological meanings in interlingual communication, translation difficulties, and cultural gaps. The article presents a comparative analysis of the universal and national features of mythological concepts, using examples from different languages. The findings of the study can be valuable for understanding the linguistic expression of mythological thinking, as well as for research in translation theory, cognitive linguistics, and ethnolinguistics. Moreover, the article reveals the significance of mythological archetypes, symbols, and mythologemes in constructing the linguistic worldview and their role in intercultural communication from a linguistic-cognitive perspective. The research results provide insights into the linguistic representation of mythological concepts at various levels of analysis.

In particular, it examines the lexical-semantic fields of mythological units, their metaphorical and associative features, and the methods of adapting their meanings in translation according to cultural contexts. This study contributes to a deeper understanding of the interconnection between language and culture, as well as how mythological units are preserved in linguistic consciousness and influence modern linguistic processes.

Keywords: myth; mythology; mythological conceptual sphere; mythological worldview; cognitive-discursive approach; cognitive linguistics.

Annotatsiya. Maqola mifologik konseptosfera birliklarining til vositalari orqali ifodalanish xususiyatlarini har tomonlama o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot lingvistik birliklarning turli madaniyatlardagi mifologik tushunchalarni qanday aks ettirishi, ularning semantik va tarkibiy xususiyatlarini ochib berishga qaratilgan. Maqolada mifologik konseptlarning leksik, frazeologik va ramziy tarkibiy qismlari tahlil qilinib, ularning tarixiy-madaniy kontekstdagi o'zgarish jarayonlari yoritilgan. Shu bilan birga, mifologik birliklarning lingvokognitiv va lingvomadaniy jihatlari aniqlanib, ularning ijtimoiy va madaniy xotirani shakllantirishdagi o'rni tadqiq etilgan. Tillararo muloqotda mifologik ma'nolarni uzatishning o'ziga xos muammolari, tarjima jarayonidagi qiyinchiliklar va madaniy lakunalar atroficha tahlil qilingan. Maqola turli tillardan olingan misollar asosida mifologik konseptlarning universal va milliy xususiyatlarini qiyosiy tadqiq qilishga asoslangan. Tadqiqot natijalari mifologik tafakkurning til orqali ifodalangan milliy o'ziga xosliklarini aniqlashda, tarjima nazariyasi, kognitiv lingvistika va etnolingvistika sohalarida qo'llanilishi mumkin. Shuningdek, maqola mifologik arxetiplar, ramzlar va mifologemalar orqali olam manzarasini shakllantirishda tilning tutgan o'rni hamda madaniyatlararo muloqotda miflarning lingvokognitiv ahamiyatini ochib beradi. Tadqiqot natijalari lingvistik tahlilning turli bosqichlarida mifologik konseptlarning ifodalanish holatlarini aniqlashga imkon beradi. Ayniqsa, mifologik birliklarning leksik-semantik maydonlari, ularning metaforik va assotsiativ xususiyatlari, shuningdek, madaniy kontekstga mos tarjima usullari bo'yicha ilmiy xulosalar ilgari suriladi. Mazkur maqola til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur tahlil qilgan holda, mifologik birliklarning xalq ongida qanday saqlanib qolishini va zamonaviy lingvistik jarayonlarga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: mif; mifologik; mifologik konseptosfera; olamning mifologik manzarasi; kognitiv-diskursiv yondashuv; kognitiv tilshunoslik.

Аннотация: Статья посвящена всестороннему изучению особенностей выражения единиц мифологической концептосферы через языковые средства. Исследование направлено на выявление того, как лингвистические единицы отражают мифологические представления в различных культурах, а также на анализ их семантических и структурных характеристик. В статье рассматриваются лексические, фразеологические и символические компоненты мифологических концептов, раскрываются их историко-культурные трансформации. Также анализируются лингвокогнитивные и лингвокультурологические аспекты мифологических единиц, а их роль в формировании социальной и культурной памяти исследуется в контексте межкультурной коммуникации. Особое внимание уделяется передаче

мифологических значений в межкультурном общении, сложностям перевода и культурным лакунам. В статье на основе примеров из разных языков проводится сравнительное исследование универсальных и национальных особенностей мифологических концептов. Результаты исследования могут быть полезны в изучении национальной языковой специфики мифологического мышления, а также в области теории перевода, когнитивной лингвистики и этнолингвистики. Кроме того, статья раскрывает значение мифологических архетипов, символов и мифологем в формировании языковой картины мира и их роль в межкультурной коммуникации с точки зрения лингвокогнитивного подхода. Результаты исследования позволяют выявить особенности репрезентации мифологических концептов на различных уровнях лингвистического анализа. В частности, рассматриваются лексико-семантические поля мифологических единиц, их метафорические и ассоциативные свойства, а также методы адаптации их значений в процессе перевода в зависимости от культурного контекста. Статья способствует углубленному пониманию взаимосвязи языка и культуры, а также изучению того, каким образом мифологические единицы сохраняются в сознании носителей языка и влияют на современные лингвистические процессы.

Ключевые слова: миф; мифология; мифологическая концептосфера; мифологическая картина мира; когнитивно-дискурсивный подход; когнитивная лингвистика.

Kirish

Inson uchun olam manzarasidagi narsa va hodisalarning tabiiy tasvirlanishidan implitsit shaklga o'tish jarayoni qadim davrlardan murakkab masala bo'lib kelmoqda, chunonchi, til va madaniyat tamoyillari albatta, lisoniy ong shakllanishida ahamiyatli hisoblanadi. Jamiyatda yashaydigan odamning irreal narsa va hodisalarni idrok etishi mifologik tafakkur shakllanishiga, tushunarsiz voqelikni tushunarli tarzda aks ettirishga va miflarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi.

Jahon tilshunosligi taraqqiyotining hozirgi davrida kognitiv tilshunoslik va lingvomadaniyatshunoslik sohalarida turli lisoniy hodisalar, shu jumladan, mifologik konseptosfera birliklari ham tadqiq qilinmoqda. Hozirgi kunda mifologik konseptosfera birliklarini lingvomadaniyatshunoslikning tadqiqot obyekti sifatida o'rganish katta qiziqish uyg'otmoqda. Chunonchi, turli tillardagi lisoniy birliklarning semantik tuzilish xususiyatlari umumiy deb e'tirof etilayotgan bir vaqtda, insonlarning ijtimoiy va mifologik tafakkuri, olamni bilish qirralari turli xalqlarga nihoyatda xilma-xil ekanligi va fikrlash tarzini adekvat lingvistik shakllar vositasida voqelantirish xususiyatlarini o'rganish dolzarbligi dalillanmoqda.

Mazkur tadqiqot turli madaniyatlarda mifologik obrazlarni ifodalovchi lisoniy birliklarni tahlil qilish orqali mifologik konseptosferalarini o'rganishga yordam beradi. Ilmiy yangilik mifologik konseptlarning tarkibiy, semantik va kognitiv xususiyatlarini o'rganishga kompleks yondashuvda bo'lib, ularning universal va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Birinchi marta turli tillardagi mifologik konseptlarni ifodalashning lingvistik vositalarining qiyosiy

tahlili, ularning madaniy va tarixiy kontekstlarini hisobga olgan holda amalga oshirildi.

Tadqiqot shuningdek, mifologik ma'nolarning tillararo uzatilishini qamrab oladi, tarjimaning asosiy qiyinchiliklarini va maqsadli madaniyatlarda mifologik obrazlarning moslashish mexanizmlarini aniqlaydi. Birinchi marta til taraqqiyoti jarayonida mifologik konseptlarning o'zgarishi va bunga tarixiy-madaniy omillarning ta'siri ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

Maqolada mifologik tushunchalarning til orqali milliy o'zlikni saqlash va yetkazishdagi o'rni haqida yangicha nuqtayi nazardan fikr yuritiladi. Tadqiqot natijalari kognitiv tilshunoslik, etnolingvistika va tarjima nazariyasini rivojlantirish, shuningdek, til ongidagi mifologik g'oyalarning shakllanishi va evolyutsiyasi mexanizmlarini chuqurroq tushunish uchun foydali bo'lishi mumkin.

Ushbu ilmiy maqolaning maqsadi mifologik konseptosferalariga oid til birliklarining ifodalanish xususiyatlarini aniqlash va tahlil qilish, shuningdek, ularning tarkibiy, semantik va kognitiv xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot turli tillar va madaniyatlarda mifologik tushunchalarni ifodalash usullarini o'rganish, ularning universal va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, shuningdek, tarixiy va madaniy omillarning ularning o'zgarishiga ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan. Bundan tashqari, asarda mifologik ma'nolarni tillararo uzatish muammolari va ularni tarjima paytida moslashtirishning mumkin bo'lgan strategiyalari ko'rib chiqiladi. Maqola maqsadiga erishish uchun quyidagi vazifalar bajariladi:

- 1) tilshunoslikda mifologik kontsosferalarini o'rganishga nazariy yondashish;
- 2) mifologik tushunchalarni ifodalovchi til birliklarining strukturaviy-semantik xususiyatlarini aniqlash;
- 3) turli til va madaniyatlardagi mifologik konseptlarning universal va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash;
- 4) mifologik konseptosferalarining shakllanishi va o'zgarishiga tarixiy va madaniy omillarning ta'sirini o'rganish;
- 5) mifologik ma'nolarni tillararo uzatish xususiyatlarini ko'rib chiqish, tarjima qiyinchiliklarini va mumkin bo'lgan moslashish strategiyalarini aniqlash;
- 6) mifologik tushunchalarning milliy o'zlikni shakllantirish va madaniy merosni asrab-avaylashdagi rolini aniqlash.

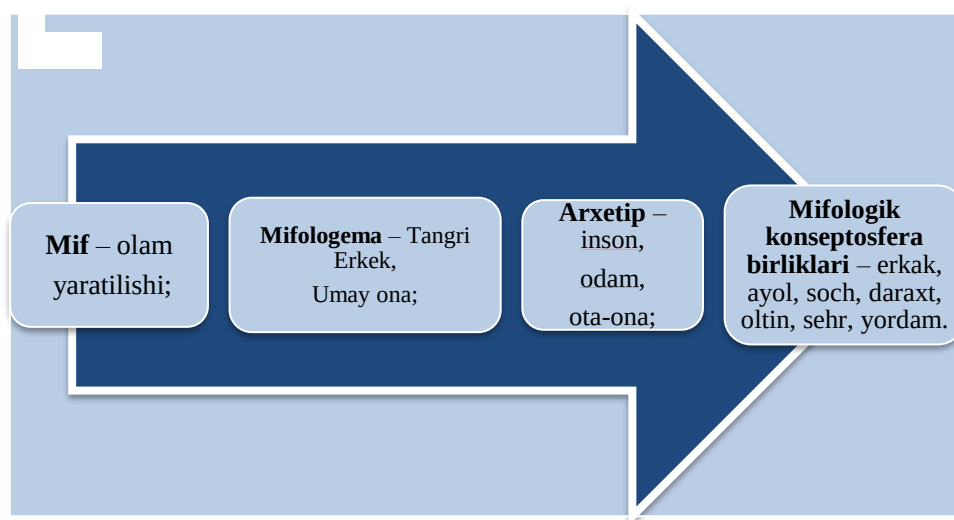
Nazariy qism

Asosan mifologik tafakkur konseptlardan tashkil topgan bo'lib, kognitiv tilshunoslik vakillari olamning lisoniy manzarasida namoyon bo'ladigan konseptual tizim jismoniy va madaniy tajribaga bevosita bog'liqligini haqli ta'kidlaydilar. V.A. Maslova "Olamning lisoniy manzarasi" atamasi metaforadan boshqa narsa emasligini ta'kidlaydi, chunki aslida etnos vakillarining ijtimoiy-tarixiy tajribasi aks etgan milliy tilning o'ziga xos xususiyatlari muayyan jamoaning so'zlovchilari uchun yaratiladi [Maslova 2001:64–66].

Masalan: “*kók tigilsin*” frazeologik birligini o‘rganadigan bo‘lsak, qoraqalpoq xalqi eski davrlarda urushdan qaytgach, vafot etgan vatandoshlarining uylariga ko‘k rangdagi kichkina bayroqchani ilib ketishgan va bu rang mazkur oilaning azador ekanligini bildirgan. Ya‘ni qoraqalpoq etnik guruhiga mansub odam “*kók tigilsin*” frazeologik birligining arxetipik ma‘nosini bilmay turib ham “hayron qolish”, “qarg‘ash”, “uyaltirish” ma‘nolarida to‘g‘ri ishlatishi mumkin. O‘zbekistonning bir qancha boshqa viloyatlarida ham “ko‘k kiyish” azadorlikni anglatadi, azador so‘zining o‘rniga ko‘k kiygan, egnida ko‘ki bor, ustida ko‘ki bor kabi frazeologik birliklar qo‘llaniladi.

“Kognitiv tilshunoslik uchun olam haqidagi bilimning shakllanishida tilning hissasi muhimdir. Bu yo‘nalishni tanlagan tadqiqotchi tilni voqelik, dunyoni bilish vositasi sifatida qabul qilib, ma‘noni, uning hosil bo‘lishi va rivoji tahlilini birinchi o‘ringa qo‘yadi”, deb fikr bildiradi Sh.S.Safarov [Safarov 2013: 217].

Demak, olamning mifologik manzarasini yaratuvchi elementlari haqida so‘z yuritadigan bo‘lsak, bunda ular miflarning konseptuallashuvini va aqliy dunyoqarashni tushunishga yordam beradigan unsurlar hisoblanadi. Mif olam mifologik manzarasining markaziy tushunchasi bo‘lganligi sababli, mif mazmuni olam mifologik manzarasining mazmunini yanada aniqlab beradi va uni tasniflash asosida mifologik manzara mifologemalar yordamida shakllanadi, deb xulosa qiladi S.V. Lazarev. Adabiy atamalar lug‘atida: mifologema — atama, mifologik syujet, sahna, obraz, globallikni tasvirlovchi, universallik xarakteriga ega va dunyo xalqlarida keng qo‘llaniladigan birlik, sifatida ta‘riflanadi. “Mifologik arxetip” atamasi ham shu ma‘nolarda qo‘llaniladi. Zero, “mifologema” atamasining aniq ta‘rifini aniqlash tilshunoslikda dolzarb masalalardan biridir, chunki ko‘rib turganimizdek, hanuzgacha xilma-xil ta‘riflar mavjud.

1-rasm. Olamning mifologik manzarasi

Shu bois bir qancha ta‘riflarni tahlil qilib, biz “mifologema”ni tavsiflash uchun kiritilishi mumkin bo‘lgan quyidagi xulosalarni taklif qilamiz: 1) mifologik tizimning mustaqil semantikaga ega bo‘lgan,

olamning mifologik manzarasini soʻz bilan ifodalovchi birlik (semantik-funksional parametrlar taʼrifi); 2) sakral birlik (lingvofolkloristika va matnshunoslikka oid asarlarda qoʻllaniladigan madaniyat bilan bogʻliqlikni aks ettiruvchi); 3) kognitiv ongni verballashtiruvchi kognitiv birlik (zamonaviy kognitiv fanga xos xususiyat); 4) arxaik birlik (madaniyatshunoslik va etnologik tadqiqot paradigmasi xarakteristikasi); 5) ramziy belgiga ega lisoniy birlik (semiotik nuqtayi nazardan). Mazkur taʼriflar mifologemaning kognitiv ongiga, ruhiy xususiyatlariga, ijtimoiy-madaniy maʼlumotlariga asoslanadi. Aynan mana shu taʼriflar “mifologema” atamasining sotsiolingvistik va lingvokulturologik tadqiqotlarida tasodifiy qoʻllanilmaganligini isbotlaydi.

S. A. Kosharnaya mifokonsept atamasiga murojaat qiladi va uni olam mifologik manzarasi tarkibini yaratuvchi element sifatida tavsiflaydi. Mifologik konseptning oʻziga xosligi uning mifologik tabiati bilan taʼriflanadi, yaʼni uning fikricha, mifologik konseptlar “arxeologik” manba sifatida ifodalanadi va ularsiz etnosning qadimgi kognitiv paradigmasining semantik qayta qurilishi toʻliq boʻlmashligi mumkin [Kosharnaya 2002:73].

Material metodologiyasi

Arxetipning asosiy xususiyati vaziyatning mavhumlanish darajasi bilan bogʻliq, chunonchi, arxetip namuna sifatida psixikaning modelini yaratadi, degan fikrga kelish oʻrinli. Arxetiplar — uzoq davom etgan biologik evolyutsiya natijasida shakllangan jamoaviy ongsiz tasavvurlar shaklidir. Kollektiv ongsizlik esa qadimgi bilimlarni matritsalar yordamida uzatadigan kanaldir.

Mif — olam yaratilishi; Mifologema — Tangri Yerkek, Umay ana; arxetip — yerkek-hayal; mifologik konseptosfera birliklari — ota-ona, soch, daraxt, oltin, sehr, yordam.

Jumladan, Shekspirning “Otello” asaridagi salbiy bosh qahramonlardan biri Yago (Iago)ga ism berishda Shekspir mifologik arxetip “Pir” Santiagoning obrazlilik xususiyatlaridan ilhomlanib, uning qisqartirilgan ismini Yagoga bergan. Bunda ham majoziy maʼno bor desak adashmaymiz, chunki Santiyago ispan madaniyati va mifologiyasidagi binar oppozitsiya “qora” va “oq”larning urush qatnashchilari sifatida badiiy rekonstruksiya uchragan. Yaʼni Santiyago “qora kuchlar bilan kurashuvchi pir” sifatida ispan xalqining olam mifologik modeliga kiradi. Bu kabi voqelikni tushunish uchun tinglovchi ispan madaniyati, din, va asosan tragediya matni bilan tanish boʻlganida “pir” arxetipi yoki Yago tabiatini tushunishi oson kechadi.

“I hate the Moor, And it is thought abroad, that ‘twixt my sheets

‘Has done my office. I know not if ‘t be true, But I, for mere suspicion in that kind, Will do as if for surety” (Shakespeare “Othello: the More of Venice”).

Yuqorida keltirilgan taʼrif va tahlillarni umumlashtirib, aytish mumkinki, mifologik arxetip arxaik tafakkur relikti sifatida mifning asosiy mazmunini yoritadi. Arxetiplar ijtimoiy jihatdan ahamiyatli boʻlib, olam modelini shakllantirishda bebaho hisoblanadi. Badiiy arxetip sinxronik xususiyatga ega, va shu qatorda mifologik arxetip uning koʻpqirraligi va

ko'pqatlamligini hisobga olgan holda, diaxronik xususiyatga ega bo'ladi. Vaholanki, mifologik arxetip o'tmish haqida ma'lumot bergani bilan, ushbu ma'lumotlarning kelajak va hozirgi kundagi ijtimoiy ahamiyatini tushunish vositasi sifatida mifologik arxetip sinxronik xususiyatga ham ega bo'ladi.

S. A. Kosharnayaning ta'rifiga ko'ra, mif bir vaqtning o'zida fantaziya ijodi bo'lib, voqelik, fantastika va haqiqat bilan tanilgan. Miflar sakral xususiyatga ega bo'lib, marosimlar va sehrli harakatlar bilan chambarchas bog'liq, ular atrof-muhitga ta'sir qilish maqsadida yaratilgan [Kosharnaya 2002:73].

Miflar dunyodagi borliq asoslarining sabablarini tushuntirishi badiiy asar sifatida baholandi, ular olam yaratirishi, kosmogonik, zoomorfik, antromorfik, esxatologik miflar [Xoshniyazov 2022:20]. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, ayrim tadqiqotchilarning asarlarida miflar quyidagi ritual-tematik guruhlariga tasniflangan [Shafranskaya 2002:21], bundan tashqari, biz miflarning asosiy tavsiflanuvchi xususiyatlari sifatida quyidagilarni taklif qilamiz:

1-jadval

Miflar va ularning xususiyatlari

Miflarning ritual-tematik guruhi	Xususiyatlari				Ingliz miflari	Qoraqalpog' miflari
	Sakral	Ritual	Sehrlil	Kosmologik		
Kosmogonik mif	+	+	+	+	+	+
Esxatologik mif	-	-	+	+	+	+
Qahramonlik mifi	+	+	+	+	+	+
Trikster haqidagi mif	+	+	-	+	+	+
Etiologik mif	+	+	+	+	+	+
Boshlovchi mif	+	+	-	-	+	+

Tahlil ma'lumotlariga asoslanib, ritual-tematik guruhning barcha miflari bir xil xususiyatga ega emasligi aniqlandi, chunonchi, miflarda syujet, obraz va qahramonlar yordamida olamning mifologik manzarasiga parallel realiya sifatida yaratilgan o'ziga xosliklar tasvirlangan.

Demak, biz olamning mifologik manzarasini yaratuvchi unsurlari haqida so'z yuritadigan bo'lsak, bunda ular miflarning konseptuallashtirishini va aqliy dunyoqarashni tushunishga yordam beradigan unsurlar hisoblanadi. Mif olam mifologik manzarasining markaziy tushunchasi bo'lganligi sababli, mif mazmuni olam mifologik manzarasining mazmunini yanada aniqlab beradi va uni tasniflash asosida mifologik manzarani boyitadi: etiologik, kult, kosmogonik, teologik, antropologik, astral (solyar va lunar), kalendar, axloqiy, qahramonlik, totemik, tanatologik, esxatologik va boshqalar kiradi [Lazerev 2017:274]. Adabiy atamalar lug'atida: mifologema — (qad.-yunon. μῦθος — rivoyat, afsona va eski yunon tilida λόγος — fikr, sabab) atama, mifologik syujet, sahna, obraz, globallikni tasvirlovchi, universallik xarakteriga ega va dunyo

xalqlarida keng qo'llaniladigan birlik, sifatida ta'riflanadi. "Mifologik arxetip" atamasi ham qo'llaniladi [<https://www.textologia.ru/slovari/literaturovedcheskie-terminy/mifologema/?q=458&n=348>].

Maxsus terminologik lug'atlar va tadqiqotchilarning ilmiy ishlaridan mifologemaning ma'lum darajada bir xil bo'lgan bir nechta ta'rifini to'plaganimizda, ulardan ba'zilar qarama-qarshi fikrlardan tashkil topgan, jumladan: K. G. Yung: "Jamoaviy fantaziyada takrorlanadigan doimiy ommabop konstruktorlar, ular voqelikni konkret-sensorli timsollar ko'rinishida umumiy aks ettiradi, arxaik ong tomonidan juda real deb qabul qilingan turli mavjudotlardir" [Yung 1991: 31]; A. L. Toporkov: "Mifologema — mustaqil semantikaga ega bo'lgan mifologik tizim birligidir" [Toporkov 1993: 154]; A. K. Bayburin: "Mifologema — o'zgaruvchan mazmunga ega atama bo'lib, mifologik rivoyat birligini belgilash uchun ishlatiladi. <...> Xalq og'zaki ijodidagi motivdan farqli o'laroq, mifologema yuqori taksonomik darajaga ega bo'lgan kasr birligidir" [Bayburin 1993:28]; Y. Vishnitskaya: "Mifologema muallif tomonidan an'anaviy madaniy va adabiy paradigmalar tizimi asosida qurilgan, tuzilishi qadimiy mifologik asoslarda shakllangan obrazdir" [Vishnitskaya 2003:3]; G. I. Isinaning talqinicha, "Mifologemalar lingvistik ongning mazmunli birligi, ongsiz jamoaviy mahsulot birligi bo'lib, muayyan etnik guruhning milliy xotirasida saqlanadi va ularning ma'lum bir milliy madaniyatdagi evolyutsiyasi negizida ularning lisoniy manzarasida o'ziga xos aks ettiriladi" [Isina 2015: 65].

Yuqoridagi talqinlarni tahlil qilib, biz "mifologema" ni tavsiflash uchun tavsiya qilish mumkin bo'lgan quyidagi xulosalarni taklif qilamiz: 1) mifologik tizimning mustaqil semantikaga ega bo'lgan, olamning mifologik manzarasini so'z bilan ifodalovchi birlik (semantik-funksional parametrlar ta'rifi); 2) sakral birlik (lingvofolkloristika va matnshunoslikka oid asarlarda qo'llaniladigan madaniyat bilan bog'liqlikni aks ettiruvchi); 3) kognitiv ongni verballashtiruvchi kognitiv birlik (zamonaviy kognitiv fanga xos xususiyat); 4) arxaik birlik (madaniyatshunoslik va etnologik tadqiqot paradigmasi xarakteristikasi); 5) ramziy belgiga ega lisoniy birlik (semiotik nuqtayi nazardan). Mazkur ta'riflar mifologemaning kognitiv ongga, ruhiy xususiyatlariga oid ijtimoiy-madaniy ma'lumotlariga asoslanadi. Aynan mana shu ta'riflar "mifologema" atamasining kognitiv tilshunoslik va lingvomadaniyashunoslik tadqiqotlarda tasodifiy qo'llanilmaganligini isbotlaydi.

Mifologik konseptlarni verballashtirish mifologemalar tomonidan amalga oshiriladi, "mifologema" atamasining hanuzgacha xilma-xil ta'riflari mavjud. Ushbu muammo "Qoraqalpoqlarning mifologik lug'ati"ni tuzish zarurati bilan bog'liq bo'ladi, vaholanki olam mifologik manzarasining milliy xususiyatlari madaniy tipdagi lug'atlarda aks ettirilishi aniq.

Mifologema — mifologik tizimni shakllantiruvchi semantik mustaqil lisoniy birlik bo'lib, olamning mifologik manzarasini verballashtiradi (syujet, sahna, obraz, globallikni ifodalaydi, universal va dunyo xalqlarida keng tarqalgan xususiyatlarga ega. Masalan: mifologema "Tangri ata/Adam ata", "Ummay ana /Hawa Ene" (turkiyzabon xalqlar);

mifologema “Feniks qushi” (universal), “Quyosh” mifologemasi (Amerika madaniyati) va boshqalar.

Yuqoridagi faktlardan xulosa qilib aytishimiz mumkinki, “mif” muayyan etnik guruh tomonidan ibtidoiy dunyoqarash tizimining soʻz bilan qayta yaratilgan voqeligidir. Olamning mifologik manzarasini tasvirlash uchun qayta yaratilgan parallel “voqelik” mifologemalar yordamida empirik voqelikni soʻz bilan ifodalovchi maxsus “kod” sifatida xizmat qiladi.

Shunday qilib, lisoniy ong shakllanishidagi olam mifologik modeli, mifologik tafakkur, milliy-madaniy konseptosfera va mifologemalar haqida olimlar tomonidan keltirilgan fikrlarini jamlab, ular majmuaviy yoʻnalish ekanligi, madaniyat va tilning oʻzaro munosabatlarga kirishishi, oʻzaro bir-biriga taʼsir qilish jarayoni, funksional xususiyatlari va bu jarayonni tizimli metodlar yordamida zamonaviy yondashuvlar asosida tadqiq qilinishi fikriga qoʻshilamiz. Demak muayyan bir til sohiblarining lisoniy ongi olamni oʻziga xos tarzda aks ettiradi. Tabiiyki, bunday dunyoqarashda boshqa til vakillari tomonidan olamning idrok qilinishiga nisbatan umumiy oʻxshashliklar va farqlovchi belgilar ham koʻzga tashlanadi.

Shunday qilib, madaniyat murakkab hodisa boʻlib, u nafaqat jamiyatni, balki muayyan madaniyat sohibi boʻlgan alohida shaxsning baholovchi moʻljallari tizimini belgilaydi. Bunda har qanday madaniyat oʻzining tildagi noyob ifodasini topadi. Tilning faqat shaklini oʻzlashtirish, uning madaniy qismini hisobga olmaslik, oʻquvchilarning xususiy madaniyat normalari bilan cheklanib qolishlariga olib keladi va natijada har ikkala til sohiblari oʻrtasida oʻzaro tushunmovchilik tugʻiladi. Turli madaniyatlarga mansub tillarda oʻquvchilarning lingvistik va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, madaniyatlararo muloqotni optimal bogʻlash uchun ular madaniyatlararo muloqot qobiliyatini egallashlari lozim boʻladi. Bunday qobiliyat alohida tabiatga ega. U nafaqat turli madaniyatlarning oʻziga xos xususiyatlarini, balki ularning oʻzaro munosabatlarini angelaydigan madaniyatlar uchrashuvini taʼminlaydigan lisoniy shaxsgagina xos. Madaniyatlararo muloqot — shunday bir qobiliyatki, u lisoniy shaxsni oʻz madaniyati qobigʻidan chiqib, milliy madaniy birliklarini yoʻqotmagan holda, kommunikativ faoliyat bilan shugʻullanishini koʻzda tutadi. Binobarin, bunday kompetensiyani shakllantirish, oʻz navbatida, turli oʻquv fanlarini, shuningdek, lingvomadaniy konseptning oʻziga xos xususiyatlarini chuqur anglash bilan ham bogʻliq boʻladi.

Tilni diskursiv yondashuv nazdida tadqiq qilish soʻnggi oʻn yilliklarda lingvistik tadqiqotlarda yetakchilikni egallaydi, shunga qaramay, oʻziga xos tadqiqot predmeti va oʻziga xos metodologiyasi bilan alohida ilmiy yoʻnalish sifatida shakllanmagan yondashuv hisoblanadi. Shu kabi kognitiv-diskursiv yondashuvni ham alohida paradigma sifatida ilmiy bilim paradigmalari qatoriga qoʻshish imkoni yoʻq. Ong faoliyatida reflekslar toʻplamining roli muhimligini taʼkidlashda ingliz olimi U. Jemsning tajribalariga tayangan L. S. Vigotskiyni Sh. S. Safarov kognitiv-diskursiv faoliyat nazariyotchisi, deb taʼkidlaydi [Caфapov 2015].

Tilshunoslik fanining yangi kognitiv-diskursiv yondashuvi lison rivojlanishining umumiy tendensiyalarini koʻp jihatdan belgilaydigan

tadqiqot, propozitsion tuzilmalarni yangi nigoh ila tushunishni rag'batlantiradi.

Kolorativ lisonlardan olingan madaniy ma'lumotlar so'zlovchilarning lisoniy ongini voqelantiradi, chunki rang olam lisoniy manzarasining milliy madaniy verbalizatoridir, inchinun ular ekspletsit va implitsit ma'nolarda o'ziga xos mavhum tushunchalarni ifodalaydi. Ma'lumki, til materiali bilan ifodalangan arxetipik va prototipli inson ongini aks ettiruvchi ramziy, obrazli-metaforik xarakterdagi til birliklari lingvomadaniyashunoslik aspektining predmetlari hisoblanadi.

Tushunchalarni lingvomadaniy jihatdan tavsiflash va tahlil qilish, jumladan, mazkur holatda kognitiv-diskursiv yondashuv asosida konsept va konseptosferalarni o'rganishni bir til doirasida amalga oshirish ancha qiyinchiliklar tug'diradi, bu yuqorida ko'rsatilgan diskursiv tahlildagi ilmiy inersiya jarayonidan ham aniq ko'rinib turibdi (fonetik, leksik, sintaktik sathlar). Bunday vazifani amalga oshirish ikki tilni qiyoslab o'rganishda yanada murakkablashadi. Kognitiv tahlil doirasida diskursni o'rganishda yondashuvlar nazariyalari, usullari, maktablari va individual olimlar qarashlari sezilarli darajada bir-biridan farq qilishi mumkin. Yuqoridagi fikrlarga, asosan Sh. S. Safarov [Safarov 2015: 32] va K. A. van Deyk [Deyk 1989: 99] nazariyalariga tayangan holda kognitiv-diskursiv yondashuvning tizimli tarkibini shakllantirishga harakat qilamiz:

Kognitiv-diskursiv yondashuv	Matn tahlili	Fonetik daraja
		Grafik daraja
		Morfologik daraja
		Sintaktik daraja
		Semantik va leksik daraja
		Makrotuzilma
		Ritorik jihat
	Konseptual tahlil	Vaqt
		Makon
		Hodisa/harakat
		Faoliyat sohasi
		Retsipiyent
		Retsipiyent roli
		Ijtimoiy aloqalari
		Retsipiyent haqida kognitiv tavsif

2-rasm. Kognitiv-diskursiv yondashuvning tizimli tarkibi

Shu sababli biz asosan kognitiv-diskursiv yondashuv nazdida quyidagi bosqichma-bosqich tahlil usullariga murojaat qilamiz:

1-bosqich — konseptosferaga kiruvchi konseptlar ro'yxatini, shuningdek, ular tarkibiga kiruvchi verbalizatorlarni tahlil qilishni ko'zda tutadi. Ularga mos keluvchi so'zlar tadqiqotchilar tomonidan izohli va predmetli-mavzuviy lug'atlardan, leksik maydonlardan yoppasiga tanlov asosida deduktiv yoki induktiv metodlar yordamida tanlab olinadi.

2-bosqich — soʻzlarning kontrastiv komponentli tahlilini amalga oshirishni koʻzda tutadi. Bu, oʻz navbatida, qiyoslanayotgan tillardagi soʻzlarning semantik hajmini aniqlash jarayonini oʻz ichiga oladi.

3-bosqich — semantik maydonning tuzilishi va uning tahlili. Bu bosqichda soʻzning sistem aloqalarini aniqlash koʻzda tutiladi va bu tadqiqotchidan eng koʻp mehnat talab qiladigan bosqichdir. Tahlil jarayonida soʻzlarning tizimli aloqalari (paradigmatik va sintagmatik) maydon tuzilishining muhim meʼyorlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Jumladan, bir xil va turlicha elementlarni oʻz ichiga oluvchi leksik-semantik guruhlar (turli soʻz turkumiga mansub soʻzlar, leksemalar, leksik semantik variantlar, frazeologizmlar, nominativ, metaforik leksikalar) strukturasi aniqlanadi. Bu bosqichda amalga oshiriladigan kontrastiv tahlil leksik tizimning uchta darajadagi qiyoslanishini koʻzda tutadi: sememalar darajasidagi, soʻz, jumladan, leksik-semantik guruhlar tahlili.

4-bosqich — konseptual tahlil. Bu bosqich tahlilning boshqa bosqichlariga nisbatan turlicha xususiyatdagi talqin va izohlarga muhtojligi bilan xarakterlanadi. Konseptual tahlil lisoniy koʻrsatkichlar va semantikani oʻzaro bogʻlab oʻrganish imkoniyatini bergani holda bizni nolisoniy xarakterdagi bilimlarga murojaat qilishga yoʻllaydi. Bunday tahlilda kognitiv tilshunoslikning ilmiy tadqiqot metodlari keng qoʻllaniladi.

5-bosqich — kognitiv-diskursiv tahlil. Nazarimizda, bu bosqichda oʻtkaziladigan qiyosiy tadqiqotlarning dolzarbligi ingliz va qoraqalpoq tili vakillarining olamning milliy lisoniy manzarasida bunday tadqiqotlarga ilk bor oʻrganilayotganligida uning ingliz til sohiblarining olamni idrok qilib, hosil boʻlgan tasavvur bilan qiyoslab oʻrganilayotganligi orqali izohlanadi. Badiiy va diniy matnlarning tahlil qilinishi qiyoslanib oʻrganilayotgan madaniyatlar badiiy adabiyotining mohiyatini toʻliqroq ochib berishga xizmat qiladi. Qolaversa, bu bosqichda amalga oshiriladigan qiyosiy tahlillar konseptlarning uzual lugʻatlarda berilmagan, kognitiv tahlil orqali ham anglashilmaydigan muhim qirralarini yoritish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari. A. L. Toporkov mifologema tushunchasini ramziy maʼno bilan bogʻlaydi, yaʼni mifologema — mustaqil semantikaga ega boʻlgan mifologik tizim birligidir [Toporkov 1993: 154].

Jumladan, matndagi transformatsiyasi:
Sari boyaw — kewlimdegi kayǵı — muń,
Qara boyaw — táǵdirimniń gúnási.
Jasıl boyaw — ármanlari jaslıqtıń,
Qızıl boyaw — júregimni jarası.

(I. Yusupov “Gilemshi hayal haqqida haqiqatlıq”, 114-b).

Kognitiv-diskursiv faoliyatdagi refleksiya transformatsion (generativ) grammatikaning baʼzi versiyalarida u qisman amalga oshirilgan. Masalan “How Not To Say What You Mean” nomli ingliz tilidagi evfemizmlarning izohli lugʻatida “bagman” soʻziga marker qoʻyidagicha berilgan “someone employed in a taboo activity Originally a tramp, with his bag of belongings over his shoulder”.

Tadqiqotchilar, kolorativ leksika boy ma'noli, shuningdek, assotsiativ bog'lanishlar, faoliyat sohalarining kengligi, moddiy va mavhum xususiyatlar va hodisalarni belgilash qobiliyati bilan ajralib turadi degan xulosaga kelishadi. Jasil "yoshlik", "quvonch", "sehr" konseptlarini "bahor", "nihol", "tajriba" semantik ko'rsatkichlari orqali ifodalaydi; green hayot, yoshlik, yangi ramzida qo'llaniladi. *He waved his empty hand from behind the one-eared goblin and withdrew it quickly as she sent another jet of **green** light flying at him. 'Nothing there!' he shouted* (<https://context.reverso.net>).

*The Great Gatsby: The **Green** Light* [<https://context.reverso.net>].

*"The forest looked quite interesting and probably held elves or gnomes, perhaps both. In fact on a couple of occasions he had thought he had seen strange **green** faces peering down at him from the branches" (Pratchett, T. The Colour of Magic). Pure-play green investments are those that derive all or most of their revenues and profits from green activities; Development of **green bonds** and **green loans**.*

Mazkur misollarda green bu olamdagi inson va jonzotlardan farq qiluvchi irratsional va noreal mavjudotlarni ifodalaydigan rang, "Magic of Colours" badiiy asarida tushunarsiz katta makon tasvirlangan va u "Green ice" lisoniy birligi "Xudolar makoni" ma'nosini ifodalovchi birlik sifatida qo'llanilgan. Jumladan, asarning boshqa misollarida green rangi orqali o'rmonlarda yashovchi yashil yuzli jonzot (gnome va elf) kabi tushunarsiz, irreal mavjudot yoki vaziyat tasvirlanishini ham uchratish mumkin.

Jasil qoraqalpoq olam manzarasida tabiatning neytral verballashtiruvchi xususiyatiga ega, zero, ingliz tiliga qaraganda qoraqalpoq mifologik olam manzarasida green/jasil lisoniy birliklar irratsional va g'ayritabiiy hodisalarni ko'proq gavdalandirilgani aniqlandi. Ushbu rangga taalluqli semantik guruhda insonning yoshi va hayotiy tajribasini ifodalovchi qo'shimcha ma'nolar gavdalanadi va ingliz olam mifologik manzarasida "o'zga/begona" konseptining ifodalanishi namoyon bo'ladi.

Kolorativ leksikaning ramziy ma'nosi ikkala o'rganilgan tilda ham topilgan, ammo har bir etnik guruhning o'ziga xosligi o'ziga xos yashash sharoitlarini gavdalandiradi va rang atamalarining semantik yukini to'ldiradi. Yuqorida aytib o'tganimizdek, kolorativ leksikaning ramziyligi va ma'nosi hududiy va ijtimoiy normalarga ega.

Quyosh haqidagi (solyar) miflarning rivojlanishidagi dastlabki bosqichdagi miflarda quyoshni qo'ltiqlari nurli odam deb hisoblashgan. Qo'llarini ko'tarsa, yer yorug' bo'ladi, tushirsa, tun kiradi kabi ta'riflangan. M. J. Ishmuratov solyar mifologiyani (quyosh va yulduzlarni) mifologik qatlamning kulti sifatida tadqiq qilgan, jumladan, olov kulti, suv kulti sifatida [Ishmuratov 2002: 95]. Amerika folklorida osmon yoritqichlarini turli ma'bud va ilohlar sifatida tasavvur qilishgan. Natijada samo jinslari antropomorf qiyofa kasb etgan, ya'ni odam ko'rinishida tasvirlangan obrazlar yaratilgan. Bunday asotirlar folklorshunoslikda astral miflar deb yuritiladi: Áwyel baslap ay jurer, Ay soninan kun jurer. Kun keyninen, xalayiq, Aspan menen shulaskan, Asqar-asqar taw jurer (Terme-Tolgawlar: 291). Mazkur misolda ay va kún lisoniy birliklari antropomorf xususiyatga ega bo'lib, insonning harakatlanishi shaklida namoyon bo'lgan.

Quyosh ko'pincha salbiy mifologik personajga aylanadi. Bu rivojlangan mifologiyalarda, masalan, Misr afsonalarida quyosh xudosiga nisbatan oy xudosining kamroq roli bilan izohlanadi. Zotan, umuman qarama-qarshi simbolikadagi miflarni, qoraqalpoq va Turkiy xalqlarning "Avesto" mifologiyasida uchratish mumkin. Quyosh ilohiylashtiriladi va eng muqaddas ma'bud sifatida tan olingan, "Qora uy"larni qurishda ham o'z aksini topgan. Qora uyning asosini tashkil qiluvchi "sha'araq" shakli aylana bo'lib, unga mahkamlanuvchi "kerege"lar quyosh nurlari kabi aylanadi.

Janubiy Amerika mifologiyasida, hindularning g'oyalarga ko'ra, oy quyoshdan kuchliroqdir, chunki u kecha-yu kunduz porlashi mumkin. Qolaversa, oy quyoshni yopishi mumkin (oy tutilishi), lekin quyosh uni yopa olmaydi (quyosh tutilishi). Shuning uchun quyosh tutilishi paytida oyning quyosh ustidan g'alaba qozonishi sharafiga bayramlar o'tkazilgan. Oy tutilishi, aksincha, juda qayg'uli voqea hisoblangan. Jumladan, ba'zi miflarda quyosh arxaik timsollar, xuddi oy kabi, ayol qiyofasida namoyon bo'ladi. Quyoshning odatda yordamchilari bo'lib, ular ko'pincha yorug'likni yoqadigan bolalar hisoblangan. Vaholanki, har bir millat umumiy bo'lgan "quyosh"ni mifologik tafakkur nazdida har hil idrok qiladi, bu U. Shekspir qalamiga mansub 130-sonataning quyidagi qatorini tarjima qilganda yaqqol ko'rinadi: *"My mistress eyes are nothing like a sun"/Gita moyey gospoji ne poxoji na solnse (A.V. Medvedev); Yee glaza na zvezdi ne poxoji (S. Marshak)*. Keltirilgan tarjimalarda qiyoslab bo'lmaydigan metaforalardan foydalanilgan, ya'ni birida asl matnda berilgan sun to'liq ekvivalent bilan, ikkinchi tarjimada yulduz bilan almashtirilgan (metafora). "Tarjimashunoslikning kognitiv asoslari" nomli monografiyasida professor S. Sh. Safarov tarjimonlarning xilma-xil faoliyati lisoniy-madaniy hodisa bilan bog'liqligini bir qancha misollar yordamida tahlil qiladi va ushbu hodisa zahirida tillararo munosabat qayta shakllanadi, deb ta'kidlaydi [Safarov 2019: 114]. Garchi, tahlilga tortilgan tarjimalar xilma-xil bo'lsa-da, har ikkala variantda ham sun ayol qiyofasidagi xususiyatlar bilan bog'lab tarjima qilingan.

Raqamlarning leksik-semantik va lingvokulturologik tahlili raqamli tushunchalarni ularning lingvistik, etimologik va milliy-madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda o'rganishni nazarda tutadi. Obyektlar yoki hodisalarning sonini, shuningdek, ularni sanash tartibini bildiruvchi raqamlar ko'plab xususiyat va sifatlarni belgilash uchun ikkinchi darajali konnotativ ma'nolarga ega. Qoraqalpoq xalqining etnik madaniyatida o'ziga xos xususiyatini voqelantiruvchi muqaddas raqamlar tizimi mavjud, ularning aksariyati o'nlik raqamlariga kiradi: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, shuningdek, 12 va 40 [SIGTYA 2006: 629]. Ingliz folklorining tahliliga tayangan holda aytish mumkinki, muqaddas raqamlar sifatida 3 barqarorlikni, 2 tartibsizlik, 9 omad olib keluvchi raqam va kuchli pozitiv emotsiyalarni ifodalovchilar hisoblanadi. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 12, 40, 100, 1000 raqamlari olam manzarasi doirasida olam mifologik manzarasining o'ziga xos tasvirlarini gavdalantiruvchi raqamli kompleks majmuasini shakllantiradi. Bu raqamlarning muqaddas ramzi xalqning ma'naviy va moddiy madaniyati, e'tiqodlari, urf-odatlar va marosimlari, sehlari, mifologik va kosmologik g'oyalari, xalq og'zaki ijodi va tilida mustahkamlangan.

Raqamlarning jozibasi iqtisodiyot sohasida ko‘rinadi, zero, global biznes egalari shu go‘zallikni voqelantirish maqsadida eng yaxshi marketing strategiyalarini yaratish uchun raqamlar va raqam birlashmalarining ma‘nosini tushunishlari kerak. Bu ma‘nolar ko‘pincha avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan an‘ana va e‘tiqodlardan kelib chiqadi. Ularni tushunib idrok etish uchun, marketing materiallarini mahalliyashtirish va mahalliy madaniyatga mos keladigan mahsulot brendiga o‘zgartirishlar kiritish kerak.

V. Y. Propp esa ertak janrini belgilovchi komponentlar haqida fikr yuritib shunday yozadi: “Ertak uydirmaga asoslanadi. Bu belgi ikkilamchi yoki tasodifiy belgi emas” [Propp 1965: 65]. Shuningdek, ko‘pchilik olimlar uydirmani ertak janrining asosiy komponenti deb biladilar va ana shu qonuniyatdan kelib chiqqan holda turlicha mulohazalarni ilgari suradilar. Zero ertak diskursidagi har bir g‘ayri tabiiy hodisa va narsalar uydirma bo‘lavermaydilar, ularni mifologik konseptosfera reliklari nazdidan ratsional tushuntirish va idrok etish mumkin.

Yuqoridagi keltirilgan nazariy fikrlarga muvofiq, mifologemaning kognitiv va diskursiv tahlil modelini shakllantirish maqsadida quyidagicha tahlil bosqichlarini amalga oshirishni maqsadga muvofiq deb bildik:

- 1) mifologema “nomi”ning semantik tuzilishi (lug‘at ta‘riflari bo‘yicha);
- 2) mifologemani voqelantiruvchi zamonaviy ijtimoiy-madaniy stereotiplar;
- 3) kelib chiqish syujeti;
- 4) mifologema orqali shakllangan mif elementlari (tasvirlar tizimi, kesishgan motivlar, marosim harakatlari va atributlar);
- 5) mifologema va uning talqini bilan bog‘liq idiomatika (aforistika);
- 6) mifologema semantikasining o‘zgarishi: unutish, qayta o‘ylash, yangi ma‘nolarning tug‘ilishi va hokazo.

Masalan, ingliz adabiyotidagi “Rapunzel” ertagini misol qiladigan bo‘lsak, aytishimiz kerakki, minorada qamalgan tilla sochli go‘zal qizning sevgilisi uchun uzun sochlarini ushlab o‘tirishi haqidagi ertakning syujeti hammaga ma‘lum. Mazkur ertak aka-uka Grimmilar tomonidan 1812-yilda nashr etilgan bo‘lsa-da, u XVII asr hikoyasiga asoslangan va hikoyaning o‘zi bundan ham eski bo‘lishi mumkin.

“Rapunzel” ertagi: Mazkur ertakning ramziy belgilari tahlilini “rampion/rampion” sabzavotidan boshlaymiz. Jodugar bog‘ida onaning rampion (yoki “rapunzel”)ga bo‘lgan ishtiyoqi jismoniy ramziylik bilan bog‘liq bo‘lib, taqiqlangan boqqa kirish va so‘roqsiz narsa olishga olib keladi. Bu timsol Odam Ato va Momo Havoning jannatdan chiqish sababi hikoya qilingan mifning aks-sadosi yoki timsoli sifatida voqelangan (hamma o‘xshashliklar mavjud: bog‘, erkak va ayol, taqiqlangan hudud, yangi mahsulotga tushunarsiz ishtiyoq).

Oxir-oqibat, har bir ertak qahramoni o‘z nafsi uchun jazolanadi: Rapunzelning onasi va otasi, Rapunzelning o‘zi (u chiroyli sochlarini yo‘qotib, sahroda egizaklar bilan yolg‘iz qolib ketadi) va shahzoda (nigohlari nomahramga tushgani uchun), shuning uchun har bir qahramonning yo‘qotishlari jazo sifatida timsollanadi va ingliz tilidagi “No names, no pack drill” va qoraqalpoq tilidagi “Ash qarini, tinish qulaq”

maqollari mazkur mifologik konseptosferani ifodalaydi. Jumladan, “lust/jazo” mifologik konseptosferasini voqelantiruvchi lisoniy birlik sifatida “ko‘z”ning gavdalanishi Sofoklning “Shoh Edip” asaridagi Edipning otasini o‘ldirib, onasiga uylanganligi uchun jazo tariqasida ko‘r bo‘lib qolishi, Djeyn Ostinning “Jeyn Eyr” romanidagi asosiy qahramon Rochesterning ko‘r bo‘lib qolishi tariqasida timsollashtirilgan. Jumladan, chin yurakdan pushaymon bo‘lgan Rapunzelning ko‘z yoshlari shifobaxshlik xususiyatida ifodalanadi va “repentance/pushaymonlik” mifologik konseptosferasi “tears/ko‘z yosh” birligi vositasida gavdalanmoqda.

Qoraqalpoq ertaklar olamida oltin sochli qizlar va muhabbat motivli ertaklar soni ko‘pchilikni tashkil qiladi: “Máliyka hám jetim bala”, “Aq qus”, “Altin tawiq”, “Xúrtas”, “Qulambergen”, “Shına taw”, “Ómirge qaytqan jigit”. Har bir ertakda mifologik konseptosfera “*altın shash, qız, albasti, jılan, dárya, altın, mástán kempir, Barsa kelmės, arıslan, dâw, tórt, alti, ógey, aq, qızıl, kók ógiz*” birliklari orqali voqelantirilgan mifologik timsol va motivlar mavjud.

Mifologik motivlar adabiy syujetlar genezisida katta rol o‘ynagan, adabiyot tarixi davomida mifologik mavzular, obrazlar, personajlar badiiy asarlarni yaratishda qo‘llanilgan va qayta ko‘rib chiqilgan. Hayvonlar haqidagi ertaklar va ulardagi xayolli syujetlar to‘g‘ridan to‘g‘ri miqlar ko‘rinishida paydo bo‘lgan va rivojlangan. Zamonaviy adabiyotda “mifologema” so‘zi ko‘pincha ataylab olingan mifologik motivlarni ifodalaydi va ular zamonaviy badiiy adabiyotda voqelanadi. Keyingi tahlilga tortilgan mifologik konseptosfera birligi “Ajdarho” bo‘lib, ingliz va qoraqalpoq milliy olam manzarasida mazkur mavjudotning kelib chiqishini ayol obrazi bilan bog‘lashadi. Masalan, “Beowulf” epik qahramonlik dostonidagi maxluq Grendelni Beowulf o‘ldirgandan so‘ng Daniyaga ajdarho hujum qiladi. Tashqi ko‘rinishini o‘zgartiradigan maxluq Grendelning onasi, farzandining o‘limi uchun qasos oladi. Shu kabi syujet qoraqalpoq xalqining ertaklar zahirasi ham mavjud.

“Úsh ágayin jigit hám áydarha hayal” ertagi ta’rifi: Mazkur ertakning mifologik konseptosfera birliklari sifatida “hayal, ájdarha, úsh, qiriq, kindik, hámile, pishiq, jılan, at, cho‘l”larni misol qilib ko‘rsatish mumkin. Ularning har birida o‘ziga xos mifologik xususiyatlar bor ekanligi aniq: hayal — arxetipik xususiyatga ega konsept bo‘lib, insonning kelib chiqishi, hiyla va nayranglar bilan bog‘liq; ájdarha — har bir ertakda olov purkaydigan, ilon tanali ayrim hollarda uch boshli va qanotli mavjudot; úsh — imkon va yaxshilikni anglatuvchi raqam; qiriq — aql-idrokni anglatuvchi raqam; kindik — insonga xos belgi; hámile — hayot va rivojlanishni voqelantiradi, pishiq — ogohlantirish, musibat va halokatni ifodalaydi; jılan — hiyla va yolg‘on ramzi; at — inson yordamchisi va halokatni oldindan sezuvchi hayvon; cho‘l — tozalanish, poklanish va yo‘qotishlar makonini ifodalaydi. Jumladan, keksalarning maslahatida insonning va maxluqning, aynan ayol va ajdarhoning, psixologik xususiyatidan kelib chiqqan holda amalga oshirilgan harakatni, ya’ni ajdarho faktoridan kelib chiqib, uni cho‘lga olib borib, suvsiz qiynash, chunonchi, ajdarho suvni xushlaydigan maxluq; insoniylik jihatidan kelib chiqib, inson jahli chiqqanda oldidagi hamma narsani yo‘q

qilishga yoki yamlamay yutishga harakat qilishi hisobga olingan holda maslahat berilganini ko'ramiz.

Sakral matnda mifologik tafakkur yodgorliklari aks etgan o'ziga xos ramziylik mavjud bo'lib, Levi-Bryul buni qo'yidagicha ta'riflaydi: "tasavvuf majmuasiga kirmaydigan in'ikos, ko'rinish bo'ladigan hodisa, belgi bo'ladigan belgi yo'q: shu sabab bu yerda hech qachon so'z faqat so'z bo'la olmaydi. Buyumning har bir shakli, har bir plastik tasviri, har bir chizmasi o'ziga xos tasavvufiy xususiyatlarga ega: xuddi shunday zarurat tufayli og'zaki chizma sifatidagi og'zaki ifoda ham shunday xususiyatlarga ega" [Levi-Bryul 1994: 70]. Mifologik konseptosfera birliklarini tashkil etadigan hodisa, belgi hamda so'zlar orqaligina uning mujassamligiga erishish mumkin. Har bir obyektning ahamiyati va xususiyatlari olam mifologik manzarasini shakllantirishda muhim hisoblanadi.

Diniy diskursda tahlilni amalga oshirish maqsadida ingliz tilidagi "The Old Testament of the King James Version of the Bible" va qoraqalpoq tilidagi "Qurani kariym" (tarjimasi) asosiy lisoniy material sifatida olingan. Shuni alohida fakt sifatida aytib o'tmoqchi edikki, qoraqalpoq tilidagi "Quran" 2019-yili qoraqalpoq tiliga 624 sahifa ko'lamida tarjima qilindi va nashrdan chiqdi. Jumladan, sakral matnlarning ayrimlarini to'plashda "Paziylet" Telegramm kanalidan ham foydalanildi. Diniy diskursdan tashqari Qur'oni karimning mohiyati va ahamiyati ko'pgina tadqiqotchilar tomonidan dalillangan va tasdiqlangan, jumladan, Arnold Xovard shunday fikr bildiradi: "Qur'on insonlarga tarbiya berishdan tashqari, ularga yakka odob, hurmat ko'rsatish, xayrli ishlarni qilish, mard va g'ayratli bo'lishni va musulmonlarning hammasini yaxshi ko'rishni o'rgatadi". Chunonchi, biz Qur'oni karim haqida bildirilgan boshqa fikrlarni ham tanlab oldik: *Qurani káriym adamlar ushún hidayat; Bizge belgili, hár bir adam hidayat qılıwshı — jol kórsetiwshige mútáj. Bolmasa, isi shataq. Al, yeń jaqsı hidayat — Allahtıń hidayati, yag'niy Qurani káriym yesaplanadı. Al, Allahtıń hidayatınan basqa nárse adasıw boladı; Qurani káriym — Furqan jaqsı-jaman, haq penen jalǵandı ajratıwshı ilahıy kitap yesaplanadı; Quran "jaqsı" degen nárse — jaqsı. Quran "jaman" degen nárse — jaman. Quran "haq" degen nárse — haq. Quran "nahaq", degen nárse — jalǵan* (<https://t.me/paziyletuz>).

Mifologik konseptosfera birliklarining tarkibi va sakral matnlardagi mifologik konseptosfera birliklarining voqelanish xususiyatlarini aniqlash mumkin. Arxaik ong koinotning o'ziga xos qiyofasini, o'zining virtual haqiqatini, ko'plab xayoliy belgilar bilan to'ldiradi, ular haqiqatan ham odamning atrofida mavjud, faqat ko'rinmas va irratsional deb qabul qilinadi. Haqiqatni o'zlashtirishning mifologik tajribasi demonologik birliklarning semantik maydonidagi shakllanishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Har bir mifologik konseptosfera birliklari o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib timsollashtiriladi: "ana" sut, Fotiha suresi, Makka madina, gul kese; "jannet" terek, juzim, darya, mójiza; "dozaq" jalin, qizil, terek, Xardal, óli. Bunday ifodali ramziy obrazlarni miflarsiz va timsollarsiz tasavvur qilib ham bo'lmaydi.

Mifologiya va folklor o'rtasidagi bu farqlar asoslidir, lekin ularning genetik umumiyligi ham muhim, xalq og'zaki ijodi mifologiya asosida shakllangan ekan, demak, u yoki bu shaklda mifologik elementlarni o'zida

mujassamlashtiradi. Chunonchi, qadimgi jamiyatlarda folklor ham mifologiya kabi jamoaviy xarakterga ega, ya'ni muayyan jamiyat a'zolarining ongiga tegishlidir.

Mifologiya (olam mifologik manzarasi) tarixan xalqlar jamoaviy tafakkurining birinchi shakli, diniy, amaliy, ilmiy, badiiy bilim elementlari hali bir-biridan ajratilmagan dunyoning yaxlit manzarasi. Xalq og'zaki ijodi tarixan xalqning birinchi badiiy (estetik) jamoaviy ijodi (og'zaki, musiqiy, xoreografik, dramatik) hisoblanadi. Agar mifologiya antik davrning jamoaviy "dingacha mavjud bo'lgan" davriga taalluqli tushuncha bo'lsa, unda folklor ham til kabi umumiy, muallifsiz, avom xalqning san'atidir [http://psylib.org.ua/books/mechk01/txt09.htm]. Bunda mifologik konseptosfera birliklari asosan "Beovulf" va "Alpamis" dostonlari matnidagi voqelanish xususiyatini ochib berishdan iborat.

Alpomish: ushar at, Qidir payg'ambar, mástan kempir, dáw, palwan.

Beovulf: Grendel, Grendel's mother, dragon, gold, voice.

"Beovulf" — noma'lum muallif tomonidan eski ingliz tilida, miloddan avvalgi XVIII–X asrlar oraliq'ida yozilgan qahramonlik epik dostoni. Mazkur doston anglo-sakson adabiyotining eng muhim asarlaridan biri bo'lib, ko'plab ilmiy tadqiqotlar, nazariyalar, taxminlar va munozaralarga sabab bo'lgan. Dostonda qahramon Beovulf va uning yirtqich hayvon Grendel va Grendelning onasi hamda noma'lum ajdarhoga qarshi janglari haqida hikoya qilinadi.

Doston qahromonlariga qisqa ta'rif: Geats shahzodasi, ijobiy qahramon — Beovulf; Daniya qirollari — Shild, Hrotgar; mifologik obrazlar (maxluqlar) — Grendel, Grendelning onasi, ajdarho; Beovulf izdoshlari — Geatsliklar; Hrotgar maslahatchisi — Esher; qirol Shildning ukasi — Unferd; Hrotgarining qizi va Beovulfning rafiqasi — Frevna; Geats qiroli va Beovulfning amakisi — Higlak; Beovulf izdoshi va sevimli shogirdi — Uiglaf.

Henchman (qurolbardor), clansman (klan a'zosi), kinsman (qarindosh), manfully (mardona), man-at-arms (og'ir qurollangan chavandoz), earlman (graf), foeman (dushman, raqib), liegeman (vassal), gleeman (xushchaqchoq), nobleman (dvoryanin), manly (mard kishi), spokesman (vakil), craftman (hunarmand) [http://www.enotes.com/beowulf-text].

"Beowulf" qahramonlik eposida — man so'zi bilan yasalgan qo'shma otlar tahlili ko'rsatishicha, bu element qator xususiyatlarga ega va u turli so'z turkumlariga mansub birliklarga birikishi mumkin. Masalan:

— otlarga: *clansman* (klan a'zosi), *kinsman* (qarindosh), *craftman* (hunarmand), *foeman* (dushman, raqib), *liegeman* (vassal);

— sifatlarga: *gleeman* (xushchaqchoq odam), *nobleman* (dvoryanin);

— fe'llarga: *spokesman* (vakil).

Ushbu qo'shma so'zlarning ko'pchiligi ot so'z turkumidan va ba'zan sifatlardan yasaladi. Fe'l negizida yasaladigan bunday qo'shma otlarga kelsak, — man ular bilan kam holatlarda birikib, qo'shma so'z yasaydi. U ot asosiga birikib shaxsga yoki predmetga, ish quroliga bog'liq bo'lgan ish harakat bajaruvchisini anglatadi.

Dostonning bir qancha variantlari bo'lib, ularning aksariyati ikki qismdan iborat, asosan doston Daniya qirollari tarixining ta'rifi bilan boshlanadi, Prolog bo'limida Shildning dafn marosimi tasvirlanadi va qirol Hrotgar hukmronligiga qadar bo'lgan tarixiy voqealar keltiriladi. Hrotgar

xalqi sevadigan qirol, mahoratli jangchi va qo'mondon bo'lib, o'zining katta armiyasini joylashtirish uchun Herot (yoki Heorot) deb nomlangan hashamatli saroy sifatida quradi. Zal qurilishining yakunini Daniya askarlari bayram qilishadi.

Doston ikki asosiy qismdan tashkil topganligi sababli olimlar dostonning mualliflari boshqa-boshqa degan farazlarni ham bildirishadi, zero, birlashtirilgan tuzilishi va tarixiy ma'lumotlarning asosiy hikoya oqimiga o'zaro bog'lanishi doston bir kishi tomonidan yozilganligini tasdiqlaydi. Albatta, bir narsani tan olish kerakki, Beovulf dostonidagi syujetlarning rivojlanishi o'zgacha va har bir variantida o'ziga xosliklar mavjud [Hume 1975: 1–27].

Anglo-sakson dialektida yozilgan mazkur asar she'riyati alliteratsiya va ritmga urg'u berish bilan mashhur, jumladan, hech bir satr shartli ma'noda qofiyalar bilan tugamaydi, lekin she'rning alliterativ sifati she'riyatga musiqa va ritm beradi. "Beovulf"ning har bir satri ikkita aniq yarim qatorga bo'lingan (har birida kamida to'rtta bo'g'in mavjud), pauza bilan ajratilgan va tovushlarning takrorlanishi bilan bog'liq. Asar tili eski ingliz tilida yozilgan bo'lib, u murakkab urg'uli til hisoblanadi, zamonaviy ingliz tilidan deyarli tanib bo'lmay darajada farq qiladi.

Doston muallifi shaxs yoki narsalarning sifatini anglatuvchi iborani qo'llash orqali ularga nom berishda "kenning" uslubiy vositasidan mohirona foydalanadi (masalan, jangchi — "dubulg'a kiygan"). Ushbu vosita yordamida narsalarni kuchli xayoliy tarzda tasvirlash orqali asarning mustahkam tuyg'usi yaratiladi. Kenning — metaforaning o'ziga xos turi bo'lib, unda ikkita ot qo'shib, yangi so'z hosil qiladi va boshqa ot o'rnida ishlatiladi. Masalan: "Olovlar qaynoq suyak uy (tana)ni vayron qildi"/flames wrought havoc in the hot bone-house (q.3148). Mazkur misoldagi "tana" ma'nosini anglatuvchi "suyak uy"/bone-house so'z birikmasiga murojaat etilgan. Yana bir misol, "dengiz"- "kit-yo'l"/whale-road-sea (q.10). Beovulfian olam manzarasida "dengiz" yoki "tana" konseptlari "suyak uy"- "kit-yo'l" lisoniy birliklari bilan verballashgan. Shoir uslubining yana bir o'ziga xos jihati shundaki, u istehzo tuyg'usini tasvirlashda litotalarni ko'pincha salbiy ohanglarda qo'llaydi [Hume 1975: 1–27].

Matn tahlili shuni ko'rsatadiki, qahramonlar bir-biriga nutq so'zlaydi, ammo suhbat olib borilmaydi. Voqealarning tasviri bir voqeadan ikkinchisiga tez sur'atlar bilan o'tish orqali tasvirlanadi. "Beovulf" Gomer va Virgil she'rlaridan boshlangan epik doston an'analariining bir qismi bo'lib, u jasur odamlarning ishlari va jasoratlariga bag'ishlangan, ammo klassik modellari singari, boshidan oxirigacha butun hayot xronologik tarzda tasvirlanmaydi. Shuningdek, u o'tmish, hozir va kelajakning o'ziga xosliklarini qamrab oluvchi aralashma tarzida tarix zarvaraqlarini ta'riflaydi. Mazkur doston shunchaki yirtqich maxluqlar va ajdarholarni o'ldiradigan qahramon haqidagi oddiy hikoya emas, balki insoniyat tarixining keng ko'lamli tasavvuridir.

Muallif Beovulf shaxsiyatini tasvirlashda uni "inson" va "qahramon" sifatida ta'riflaydi: buyuk, kuchli, hurmat-e'tiborga sazovor, xushmuomala, sabrli, diplomat, kamtar, jasur va sovuqqon qahramon. Jumladan, protagonista qahramonning dushmani bo'lgan Grendel tabiati noaniq, maxluqlik fazilatlarini va g'ayrioddiy, dahshatli ko'rinishga ega,

ichki hayot va oddiy insoniy tuyg'ularni namoyish etadigan obraz. Insoniyat jamiyati chegarasidan tashqaridagi botqoqliklarga surgun qilingan Grendel, o'z lavozimidan chetlatilgan va qayta tiklanishni orzu qiladigan odam sifatida tasvirlangan. Shoir Grendelning daniyaliklarga bo'lgan tajovuzlari ortida yolg'izlik va hasad yotishiga ishora qiladi. Nasabiga ko'ra, Grendel "Yaratuvchi tomonidan Qobilning urug'i a'zosi, ya'ni taqiqlangan va quvilganlar deb hukm qilingan"/Cain's clan, whom the creator had outlawed/and condemned as outcasts (106–107). Grendelning jamiyatdan ajralgan obraz maqomiga ega bo'lgani bilan, u "tabiatiga ko'ra odobli" ekanligini shoir alohida ta'kidlaydi. "Hech qachon pushaymon bo'lmang"/never show[n] remorse (137). Shunday qilib, u nafrat va g'azabni ifodalovchi shaxsdan kelib chiqqan. Shoir biroz hamdardlik bilan Grendelning ziyofatdan chetda qolganidan qattiq achchiqlanishi, uning la'nati qisman uning maqomiga bog'liqligini ta'kidlaydi [Hume 1975: 1–27].

Grendelning onasi, xuddi o'g'li kabi, sirli odamsimon mavjudot bo'lib, u she'rga "qasoskor"/avenger (q.1258) sifatida kirib keladi, Beovulf o'limi uchun tovon izlaydi. Mazkur qahramon doston o'quvchilari tomonidan turli tarzda qarshi olinadi: 1) qonli to'qnashuvlar timsoli; 2) qonxo'rlik tizimi sabab ayollarning azob-uqubatlari timsoli; 3) muvaffaqiyatsizliklar timsoli; 4) oddiy farzand dog'idagi ona timsoli. Asar bilan tanishib chiqib, fikrimizni bildiradigan bo'lsak, "farzand dog'idagi ona timsoli"ga qo'shilamiz, mazkur mifologik obrazning arxetipik ma'nosi ham "iztirobli ona" hisoblanadi.

Ajdarho — qudratli va jozibali raqib, Beovulfning qulashi uchun shunchalik mos keladiki, ba'zi o'quvchilar buni har bir insonni kutayotgan noyob, shaxsiy yakun, ya'ni o'limning ramziy timsoli sifatida ko'radilar. Dostonning boshidan Hrotgar o'quvchilarni Ajdarho bilan uchrashuvga shu tarzda tayyorlaydi. Ajdarho, shuningdek, Geats va umuman butparast jamiyatni kutayotgan o'ziga xos taqdirni anglatadi: *driven [...] to guard heathen gold, / through age-long vigils, though to little avail* (LL.2275-7) /Ajdarho "[...] majusiylarning oltinlarini qo'riqlash uchun asrlar davomida foydalanilgan". Beovulf bilan Ajdarhoning o'xshashlik tomonlari ko'p, ya'ni ular o'z kuchlarini katta xazina to'plash uchun ishlatadilar, ammo oxir-oqibat xazina ularning o'limiga olib keladi. Ajdarho xazinasini "qo'rg'on"/barrow lisoniy birligi bilan berilgan, vaholanki, uning ingliz tilidagi ma'nosi "qabr" hisoblanadi [Hume 1975: 1–27]. Mazkur misolning o'zi mifologik obrazlar atamalarining semantik ma'nolari bilan funksional vazifalari uyg'unligida qo'llanilgan. Beovulfning vasiyatiga ko'ra uni oltin va zeb-ziynatlarning ustiga qo'yishni aytadi, shuningdek, ajdarhoning ham boyliklari o'ziga qabr vazifasini bajardi.

Matnda qo'llanilgan ayrim so'zlarning lug'atlarda berilgan *bairn*, *henchman*, *younker* ma'nolarida farqlar mavjud ekanligini ta'kidlash lozim. Masalan: *bairn* shotland tiliga mansub so'z va ingliz madaniyatida qariyb qo'llanmaydi. *Henchman* lisoniy birligi arxaik so'z turkumiga mansub bo'lib, quyidagi ma'nolariga ega: 1) tarafdor, muxlis; 2) birovning ko'magida martabaga erishgan odam; dum, xushomadgo'y; yugurdak; 3) hist. qurolbardor; paj; *younker* so'zi qadimgi ingliz tiliga mansub, hozirgi lug'atlarda u quyidagicha izohlanadi: young 1. adj. 1) yosh,

navqiron; he is young for his age – u o‘z yoshiga nisbatan kichik ko‘rinadi; young man — yosh yigit also joc.; my young man — mening sevgilim; my young woman — mening sevgilim. *Henchman* so‘zining o‘zagiga keladigan bo‘lsak, *hench* sifat so‘z turkumiga kirib “katta, kuchli” ma’nolarini beradi va zamonaviy og‘zaki nutqda 2000 yillardan buyon ishlatilib kelinmoqda.

Dostonning asosiy mavzulari: 1) yaxshilik va yovuzlik o‘rtasidagi ziddiyat; 2) jamiyatdagi odamlar orasidagi axloq kodeksiga bo‘lgan ehtiyoj; 3) yoshlik va yosh. Ushbu mavzular asosida asarda inglizlarning muayyan davr oralig‘idagi xalqlarning olam mifologik manzarasini, konseptlarni verballashtiruvchi ramzik lisoniy birliklar, obyektlar, belgilar, raqamlar yoki ranglarni uchratish mumkin. Ritual xatti-harakatlar va sadoqat belgilari butparast german madaniyatida juda muhim ahamiyatga ega bo‘lganligi sababli, Beovulfda eslatib o‘tilgan obyektlarning aksariyati nafaqat o‘quvchilar uchun, balki she‘r qahramonlari uchun ham ramziy maqomga ega:

The Golden Torque — ramziy obyekt sifatidagi maqomi *Gigelac* jangda uni kiyib, qarindoshlik va davomiylik g‘oyalarini ilgari surgan holda halok bo‘lganini bilganimizda yangilanadi.

The Banquet — jamiyatning qayta tug‘ilishining ramzi bo‘lgan shikastlangan mead — zalni qayta qurishni o‘z ichiga oladi. Nutqlar va sovg‘alar, bu jamiyatning o‘zaro munosabatlarining muhim tarkibiy qismlari, shuningdek, yangilangan yaxlitlik tuyg‘usiga hissa qo‘shadi.

Monsters — o‘rta asr xristian madaniyatida yirtqich hayvon tug‘ma nuqsonlarini bildiruvchi so‘z bo‘lib, ular doimo Xudodan kelgan dahshatli alomat sifatida tushunilardi - gunoh yoki kelajakdagi yomon narsalarning belgisi;

The dragon — o‘limning o‘zi bilan muqarrar uchrashuvning ramziy timsoli sifatida ham talqin qilinadi;

The Mead-Hall — yorug‘lik va issiqlik, oziq-ovqat va ichimlik, qo‘shiq va shodlik bilan ta‘minlaydigan muhim madaniy muassasalar sifatida ishlaydi. Tarixiy ma‘lumotlarga ko‘ra, o‘yingoh jangdan qaytgan jangchilar uchun xavfsiz boshpana, qo‘shni xalqlar tomonidan doimiy ravishda hujum qilish xavfini tug‘diradigan xavfli va tashqi dunyo ichidagi kichik boshpana zonasi edi.

Beovulf noma‘lum muallif tomonidan yozilgan bo‘lib, asar ohangi g‘amgin shaklda yozilgan. Garchi dostonda Beovulf va boshqa buyuk sarkardalar jasoratiga e‘tirof qilingan bo‘lsa-da, bu kabi munosabat hatto eng buyuk rahbarlar va eng yaxshi axloqiy - butparastlik me‘yorlari bo‘yicha ham o‘lgan va yo‘q bo‘lib ketganligini tushunish bilan to‘ldirilgan. Ularning xalqi “qullik va xorlik”dan aziyat chekdi, ularning xazinalari esa yo‘qotildi. Doston bir dafn marosimi bilan boshlanadi va boshqa dafn marosimi bilan yakunlanadi. Dostonning nasroniylik nuqtayi nazaridan kuylangan qatorlari doston ohangiga qo‘shimcha melanxolik ruh qo‘shadi. Muallif talqinicha, o‘tmishning buyuk qahramonlari o‘lib ketgan, ammo ular hayotlari davomida juda ko‘p adashishlar va yo‘qotishlarni boshidan o‘tkazgan. Buning asosiy sababi, mazkur davrdagi din almashuvi budparastlik va nasroniy dinlarning chorrahasidagi adashgan odamlar bo‘lib, ular najotga erishish imkoniga ega bo‘lmadi: *“the Lord God [...] was unknown to them. Oh, cursed are he/who in time of trouble has to*

thrust his soul/in the fires embrace' (L.183-5)/ Rabbi Xudo [...] ularga noma'lum edi. Oh, la'nat bo'lsin, kimki qiyinchilikda o'z jonini o't quchog'iga tiqishga majbur bo'lsa".

Natijalar muhokamasi

Shunday qilib, ingliz va qoraqalpoq xalqlarining qahramonlik epik asarlarida mifologik konseptosfera birliklari mavjud. Ulardan har bir tadqiq qilinayotgan madaniyatning va tilning olam lisoniy va milliy manzaralarini shakllantirishda tadrijiy foydalanilgan. Xalqlarning ijtimoiy ongi har bir davr va ijtimoiy-tarixiy o'zgarishlar doirasida mifologik obrazlar va syujetlar qo'llanishi turli maqomda gavdalangan, ayniqsa timsol maqomida faol foydalanilgan. Mifologik konseptosfera birliklari vositasida milliy muammolar g'oyasi shakllanadi, tarix va millat muammolarini idrok etishga yordam beradi. Milliy g'oya va umuminsoniy falsafani o'zida mujassam etgan mifologik konseptosfera birliklari yangi ijtimoiy-falsafiy konsepsiya ishlab chiqishda asosiy vosita sifatida qo'llaniladi.

Xulosa

Tadqiqot natijasida shunday xulosa qilish mumkinki, mifologik tafakkur barcha tarixiy davrlarda ham individual, ham jamoaviy ong darajasida saqlanib qolgan. Mifologik tafakkur butun tarix davomida ongning ajralmas qismi bo'lib kelgan, jumladan, mifologiya mifologik ongning shakllantiruvchi timsoli sifatida ham olam milliy manzarasining muhim qismi bo'lib keladi. Muayyan etnik guruhning milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettirgan holda, mifologiya muayyan lisoniy va madaniy mifologik konseptosfera birliklarida voqelanish bilan bog'liq bo'lgan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Байбурин А.К. Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семиотический анализ восточнославянских обрядов. — СПб., 1993. — 237 с.
- Исина Г.И. Стереотипы и национальная языковая картина мира: Монография. Караганды: Изд-во КарГУ, 2007. — 396 с.
- Ishmurodov M.J. "Avesto"da mifologik qatlam (tabiat kul'tlari asosida): diss. ...fil.fan.dok. — Tashkent: 2002. — 154 b.
- Вишницкая, Ю. В. Мифологемы Александра Блока в русском этнокультурном пространстве Электронный ресурс: дис. канд. филол. наук. — Киев, 2003. — URL: <http://lamp.semiotics.ru/bloksod.htm>
- Выготский Л.С. Сознание как проблема психологии поведения. // Выготский Л.С. Мышление и речь. Сборник. — М.: АСТ, 2008. — С. 619–946.
- Дейк, Т ван. А. Язык. Познание. Коммуникация: пер. с англ. / сост. В.В. Петрова. — М., 1989. — 312 с.
- Кдырбаева Г. К. "Мап"—"адам" концептосфераси бирликларининг лингвомаданий ва лингвокогнитив хусусиятлари (инглиз ва

- корақалпоқ тиллари мисолида): филол. фан. бўйича фалс. д-ри (PhD). 2017. — URL: <https://library.ziyonet.uz/ru/book/89626>
- Кошарная С.А. Лингвокультурологическая реконструкция мифологического комплекса “человек – природа” в русской языковой картине мира: автореф. дисс. ... докт. филол. наук: — Белгород: 2002. — 46 с.
- Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении. — М., 1994. — 608 с.
- Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие. — М.: Академия, 2004. — 208 с.
- Пропп В. Я. Морфология сказки. — М., 1969. — 168с.
- Сафаров Ш. Семантика. — Ташкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2013. — 283 б.
- Сафаров Ш. Тил назарияси ва лингвометодология. — Тошкент: Баёз, 2015. — 247 б.
- Топоров В. Н. Исследования по этимологии и семантике. — М., 2004. — 816 с.
- Юнг К. Г. Об архетипах коллективного бессознательного. // Вопросы философии, — 1988, — № 1. Глава 4
- Xoshniyazov J. Mifler hám dástanlar: genezisi, spetsifikasi, dáwirlik qatlamlari [Tekst]/ — Tashkent: Anorbooks, 2022. — 380 b.

Manbalar

- Macmillan (n.d.). *CD-ROM encyclopedia*. Macmillan. (In Eng.)
- Қарақалпақ тилинің тұсиндирме сөзлиги. Нókис: “Қарақалпақстан” баспасы. 1982. — Т. I. — 287 с.
- Қарақалпақ тилинің тұсиндирме сөзлиги. Нókис: “Қарақалпақстан” баспасы. 1984. — Т. II. — 288с.
- Қарақалпақ тилинің тұсиндирме сөзлиги. Нókис: “Қарақалпақстан” баспасы. 1988. Т. III. — 367 с.
- Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков. — Москва: Наука, 1974. — 754 с.
- <https://stihi.ru/rec.html?2014/03/20/3404>
- https://gufo.me/dict/mythology_encyclopedia
- https://www.textologia.ru/slovari/literaturovedcheskie_terminy/mifologema/?q=458&n=348

References

- Baiburin, A. K. (1993). *Ritual v traditsionnoi kulture. Strukturno-semioticheskii analiz vostochno-slavyanskikh obryadov* (Ritual in traditional culture. Structural-semiotic analysis of East Slavic rites), Saint Petersburg, 237 p. (In Rus.)
- Isina, G. I. (2007). *Stereotipy i natsional'naya yazykovaya kartina mira* (Stereotypes and the national linguistic picture of the world), Karagandy, Izd-vo KarGU, 396 p. (In Rus.)
- Ishmurodov, M. J. (2002). *“Avesto”da mifologik qatlam (tabiat kultlari asosida)* (Mythological layer in the “Avesta” based on nature cults), Doctor’s thesis in Philology, Tashkent, 154 p. (In Uzb.)

- Vishnitskaya, Yu. V. (2003). *Mifologemy Aleksandra Bloka v russkom etnokul'turnom prostranstve* (Mythologemes of Alexander Blok in the Russian ethnocultural space), Candidate's thesis in Philology, Kiev, available at: <http://lamp.semiotics.ru/bloksod.htm> (accessed 02.09.2025). (In Rus.)
- Vygotskii, L. S. (2008). Soznanie kak problema psikhologii povedeniya, In Vygotskii, L. S. *Myshlenie i rech. Sbornik* (Thinking and speech. Collection), Moscow, AST, pp. 619–946. (In Rus.)
- Deik, T. van A. (1989). *Yazyk. Poznanie. Kommunikatsiya* (Language. Cognition. Communication), comp. V. V. Petrova, Moscow, 312 p. (In Rus.)
- Kdyrbaeva, G. K. (2017). “Man”-“adam” kontseptosferasi birliklarining lingvomadaniy va lingvokognitiv xususiyatlari (ingliz va qoraqalpoq tillari misolida) (The conceptsphere “man”-“adam” in English and Karakalpak languages: linguistic-cultural and cognitive features), PhD thesis in Philology, 2017. (In Karakalp.) Available at: <https://library.ziyonet.uz/ru/book/89626>
- Kosharnaia, S. A. (2002). *Lingvokul'turologicheskaya rekonstruktsiya mifologicheskogo kompleksa “chelovek–priroda” v russkoi yazykovoi kartine mira* (Linguoculturological reconstruction of the mythological complex “man–nature” in the Russian linguistic worldview), Extended abstract of Doctor's thesis, Belgorod, 46 p. (In Rus.)
- Levi-Bryul', L. (1994). *Sverkh"estestvennoe v pervobytnom myshlenii* (The supernatural in primitive thinking), Moscow. (In Rus.)
- Maslova, V. A. (2004). *Lingvokulturologiya* (Linguoculturology), Moscow, Akademiya, 208 p. (In Rus.)
- Propp, V. Ya. (1969). *Morfologiya skazki* (Morphology of the folktale), Moscow, 168 p. (In Rus.)
- Safarov, Sh. (2013). *Semantika* (Semantics), Tashkent, O'zbekiston milliy entsiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 283 p. (In Uzb.)
- Safarov, Sh. (2015). *Til nazariyasi va lingvometodologiya* (Theory of language and linguomethodology), Tashkent, Bayoz, 247 p. (In Uzb.)
- Toporov, V. N. (2004). *Issledovaniya po etimologii i semantike* (Studies in etymology and semantics), Moscow, 816 p. (In Rus.)
- Yung, K. G. (1988). Ob arkhietipakh kollektivnogo bessoznatel'nogo, *Voprosy filosofii*, 1988, No. 1, ch. 4. (In Rus.)
- Xoshniyazov, J. (2022). *Mifler hám dástanlar: genezisi, spetsifikasi, dáwirlik qatlamlari* (Myths and epics: genesis, specificity, diachronic layers), Tashkent, Anorbooks, 380 p. (In Karakalp.)

Sources

- Gufo.me (n.d.). *Mythology Encyclopedia*. Available at: https://gufo.me/dict/mythology_encyclopedia (accessed 02.09.2025). (In Rus.)
- Macmillan (n.d.). *CD-ROM encyclopedia*. Macmillan. (In Eng.)
- Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi (1982). (Explanatory dictionary of the Karakalpak language), Vol. I, Nukus, Qaraqalpaqstan baspasy, 287 p. (In Karakalp.)

- Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi (1984). (Explanatory dictionary of the Karakalpak language), Vol. II, Nukus, Qaraqalpaqstan baspasy, 288 p. (In Karakalp.)
- Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi (1988). (Explanatory dictionary of the Karakalpak language), Vol. III, Nukus, Qaraqalpaqstan baspasy, 367 p. (In Karakalp.)
- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimologicheskii slovar' tyurkskikh yazykov* (Etymological dictionary of Turkic languages), Moscow, Nauka, 754 p. (In Rus.)
- Stihi.ru (2014). Poeziya portali. Available at: <https://stihi.ru/rec.html?2014/03/20/3404> (accessed 02.09.2025). (In Rus.)
- Textologia.ru (n.d.). *Literaturovedcheskie terminy: mifologema* (Terms of literary studies: mythologeme). Available at: <https://www.textologia.ru/slovari/literaturovedcheskie-terminy/mifologema/?q=458&n=348> (accessed 02.09.2025). (In Rus.)